

NALAZI IZ TUMULA U GOTOVUŠI (PLJEVLJA) — 1906.

1906. godine, po naređenju komandanta austrougarskih okupacionih trupa generala Langerera, izvršeno je iskopavanje nekoliko tumula kod sela Gotovuše, blizu Pljevalja. Materijal iz dva tumula, kao i skica iskopavanja (kasnije izgubljena), poslani su Zemaljskom muzeju u Sarajevo. Kratak popis materijala, bez ilustracija, dao je 1922. godine M. Mandić.¹ Kako se radi o interesantnom materijalu vrijedi ga u cjelini publikovati, pogotovo što će dobro doći kao dopuna rezultatima novih, sistematski vođenih iskopavanja humki na istom terenu, koji će, nadam se, biti uskoro objavljeni.²

Ne postoje, nažalost, nikakvi bliži podaci ni o dimenzijama tumula, ni o konstrukciji i sadržaju pojedinih grobova. Na osnovu inventarskih podataka može se zaključiti da materijal potiče iz dva tumula, od kojih je jedan imao poseban naziv (»Serdarov grob«, kota 915), dok je drugi imao oznaku »pod Rudnim brdom, kota 984«.³ Za jedan, manji dio materijala ne može se odrediti ni kojem od ova dva tumula pripada, pošto nije uveden u inventar, ali je vrlo vjerovatno da potiče s ovog lokaliteta i po svoj prilici pripada tumulu »pod Rudnim brdom«.

Popis materijala po tumulima:

Tumulus I (»Serdarov grob«):

1. dvije masivne bronzane narukvice, ukrašene urezanim i punktiranom ornamentom, istog oblika i dimenzija (T. I, 1),
2. masivna bronzana narukvica, istog tipa, nešto drugačijeg presjeka i ornamenta, s krajevima proširenim u obliku pečata; na narukvicu nataknut bronzani kolutić, oštećen (T. I, 2),
3. četiri diska od jednog para željeznih naočarastih fibula, jako korodirana (T. I, 3),
4. dva glinena prešljenka ili perle (T. I, 4),
5. jedna široka narukvica od tankog bronzanog lima, ukrašena iskucanim ornamentom (T. I, 5).

Po inventaru, ovom tumulu pripadaju i dva komada željezne rude (limonita). Kada bi bilo osigurano da ovo grumenje rude pripada primarnom sloju nasipa tumula bio bi to značajan podatak, jer bi ukazivao na dosta ranu eksploataciju željezne rude i u ovom kraju. To, nažalost, ne možemo uzeti kao sigurno, jer se možda radi o površinskom nalazu, koji može biti i recentan.

Tumulus II (»pod Rudnim brdom«):

6. željezno koplje širokog lista, s kratkim, dosta širokim usadnikom (tulcem), oštećeno (T. II, 6),
7. veoma oštećeno željezno koplje, s izuzetno jakim rebrom troglastog presjeka (T. II, 7),

8. veće željezno koplje, vrh i polovica usadnika nedostaju; list bez rebra, izduženog rombičnog presjeka (T. II, 8),
9. dobro očuvano željezno koplje širokog lista, s fino iskovanim rebrom rombičnog presjeka; na dugom usadniku tragovi urezanog ornamenta i željezni čavao kojim je bila prikovana drvena drška (T. II, 9),
10. dobro očuvano željezno koplje uskog lista, s fino iskovanim rebrom rombičnog presjeka (T. II, 10),
11. dobro očuvano željezno koplje širokog lista, bez rebra; na dugom, širokom usadniku 2 rupice, u jednoj očuvana glavica čavla (T. II, 11),
12. željezni okov za zadnji kraj koplja, s dvije rupice za priključivanje (T. II, 12),
13. fragmenat željeznog štitnika za vrh koplja (T. II, 13),
14. brus od pješčara (T. III, 14),
15. oštećena narukvica od bronzane žice, mjestimično ukrašena jednostavnim urezanim ornamentom; objekat je već u vrijeme upotrebe bio lomljen i na dva mjesta popravljen jednostavnim namatanjem tanje bronzane žice oko mjesta preloma (T. I, 15),
16. fragmentovana bronzana lučna fibula, dvopetljasta, sa konkavnim izrezima na četvrtastoj nožnoj ploči (T. I, 16),
17. dvopetljasta lučna fibula s malom trougaonom nogom; na luku finim urezom imitirano tordiranje (T. I, 17),
18. fragmenti jedne željezne naočaraste fibule,
19. oštećena dvojna igla jednostavnog tipa (T. I, 19),
20. štitnik za vrh jedne bronzane igle (T. I, 20),
21. prorezani bronzani privjesak (T. III, 21),
22. bronzani privjesak u obliku neke četveronožne životinje, vjerovatno konja (T. III, 22),
23. bronzani privjesak u obliku ptice (T. III, 23),
24. sočivasti bronzani privjesak (T. III, 24),
25. višočlana bronzana aplikacija (T. III, 25),
26. krstolika bronzana aplikacija (T. III, 26),
27. bronzana fibula s dugom trouglastom nogom i dugmetom, oštećena (T. III, 27),
28. bronzani kolutić (koji je po svoj prilici prvobitno bio okačen na fibuli br. 27 (T. III, 28),
29. dva privjeska trouglastog oblika, izrađena od tankog bronzanog lima i ukrašena iskucanim ornamentom, jedan oštećen (T. III, 29), drugi u sitnim fragmentima,
30. bikonična bronzana perla (T. III, 30),
31. perla od crne staklene paste s jasno crvenim i modrim »očima« (T. III, 31),
32. rebrasta (»dinjasta«) perla od svijetloplavičastog stakla (T. III, 32),
33. dvije karičice od bronzane žice, s jednim ravno odrezanim i jednim stanjenim krajem (T. III, 33),
34. tri fragmenta šire cjevčice od bronzane žice trouglastog presjeka,
35. osamnaest fragmenata užih cjevčica od bronzane žice okruglog presjeka,

36. masivna bronzana šipka, izrađena u obliku drvene palice s okresanim grančicama; s jedne strane ravno odrezana, u drugu je bio usaden neki željezni objekat (T. III, 36),
 37. pljosnat oblutak, promjera 6,4 cm, i
 38. dva fragmenta keramike.

Među neinventarisanim materijalom, koji vrlo vjerovatno pripada jednom od ova dva tumula, nalaze se: jedna bronzana igla (T. III, 39), mali fragmenat jedne bronzane fibule tipa »Štrpci« (mlada varijanta)⁴, mali fragmnat jednog članka »atragalnog« pojasa, fragmentovana perla od jantara i dio gornje vilice divlje svinje.

*
* * *

Već na prvi pogled lako je uočiti da materijal nije hronološki jedinstven. Vrlo vjerovatno je u oba tumula bilo po nekoliko grobova, kao što je to i u susjednim područjima jugoistočne Bosne obično slučaj, a što je potvrđeno i novim iskopavanjima u samoj Gotovuši.⁵ Naravno, na osnovu samih tipoloških karakteristika nemoguće je izdvojiti materijal po grobnim cjelinama — od takve vještačke rekonstrukcije ne bi bilo nikakve koristi. Moguće je, međutim, u oba tumula izdvojiti faze sahranjivanja, odnosno pripisati pojedinim fazama određeni materijal.

U tumulu I (»Serdarov grob«) starijoj fazi sahranjivanja pripadaju sigurno objekti 1—3, a vjerovatno i 4. (glineni prešljenci ili perle) (T. I, 1—4). Sve tri narukvice imaju brojne analogije u velikom broju tumula jugoistočne Bosne, od Štrbaca do Glasinačkog polja. Nažalost, ovaj tip narukvice nije naročito pogodan za preciznije datiranje, jer je zastupljen u grobovima datiranim od VIII do kraja VI vijeka.⁶ Istina, najmlađi primjerci (oni iz Arareve gromile) predstavljaju posebnu varijantu veoma masivnih narukvica ovog tipa, varijantu koja se ne javlja prije sredine VI vijeka, a traje do njegovog kraja. Par narukvica iz ovog tumula (T. I, 1) pripada varijanti koja ima potpune analogije u nešto starijim grobovima jugoistočne Bosne, koji pripadaju vremenu od druge polovine VIII do sredine VII vijeka (Ilijak, tum. XX, grob 1, Rusanovići, tum. XII, grob 2 itd).⁷ Treća masivna narukvica (T. I, 2) pripada varijanti poznatoj iz nekoliko grobova koji se mogu datirati u VII vijek (Gosinja planina, tum. XXIV, grob 1, Gosinja planina, tum. XXIII, grob 1, Ilijak, tum. II, grob 1 itd).⁸ Što se tiče željeznih naočarastih fibula (T. I, 3) i one se u jugoistočnoj Bosni pojavljuju već u VIII vijeku i u toku VII vijeka su u punoj upotrebi, da bi već krajem ovog vijeka, zajedno s drugim željeznim nakitom (lučnim fibulama, iglama), iščezle iz upotrebe.⁹

Uzevši sve ovo u obzir možemo reći da starija faza sahranjivanja u ovom tumulu pripada najvjerovatnije VII vijeku. S obzirom da na jednoj strani imamo par identičnih narukvica (T. I, 1), a na drugoj narukvicu istog tipa, ali druge varijante (T. I, 2), vjerovatno je da se radi o najmanje dvije sahrane u toku ove faze. Željezne naočaraste fibule pripadale bi jednom od ova dva, a možda i nekom trećem grobu ove iste faze.

Mlađoj fazi sahranjivanja u ovom tumulu pripada široka narukvica od bronzanog lima (T. I, 5). Ovaj tip je takođe veoma dobro

poznat i pouzdano datiran u velikom broju grobova jugoistočne Bosne. Pripada vremenu od kraja VI do kraja V vijeka.¹⁰ Prema tome u ovoj, mlađoj fazi izvršena je u ovom tumulu još (najmanje) jedna sahrana.

U **tumulu II** nađeno je znatno više materijala, a i tipološke karakteristike materijala upućuju na isti zaključak.

Tipološki najstariji objekti iz ovog tumula su dvije karičice od bronzane žice, s jednim ravno odrezanim i jednim stanjenim krajem (T. III, 33). Mada veoma jednostavan, ovaj tip nakita (najvjerovatnije sljepoočni kolut ili naušnica) ima na području oko gornje Drine i u jugoistočnoj Bosni svoje dosta sigurno određeno hronološko mjesto: to je kraj srednjeg i početak kasnog bronzanog doba (glasinačke faze IIb i IIIa).¹¹ Kako među nalazima iz ovog tumula nema drugih objekata koji bi mogli biti istovremeni s ovim karičicama, možemo pretpostaviti da one pripadaju **najstarijoj fazi sahranjivanja** u tumulu II, odnosno prvobitnom grobu ovog tumula.

Ostali materijal iz ovog tumula potiče najvjerovatnije iz većeg broja grobova, ali se može grubo podijeliti u dvije osnovne grupe, odnosno faze. **Drugoj fazi sahranjivanja** pripadala bi, prije svega, dvopetljasta lučna fibula s trougaonom nogom (T. I, 17), koja je u jugoistočnoj Bosni karakteristična prije svega za VIII vijek, ali se sporadično održava u upotrebi čak i do VI vijeka.¹² Druga dvopetljasta fibula s karakterističnom konkavno izrezanom četvrtastom nogom (T. I, 16) ima još uvijek dobro očuvan osmougaoni presjek luka i plastično rebro po sredini nožne ploče, pa prema tome pripada starijim primjercima ovog »glasinačkog« tipa i trebalo bi je datirati još u kraj VII vijeka.¹³ Veoma blisko ovim fibulama morala bi stajati i dvojna igla jednostavnog tipa, (T. I, 19) zastupljena u jugoistočnoj Bosni prije svega u grobovima koji se mogu datirati u VII, ili najkasnije rano u VI vijek.¹⁴ Ovdje svakako spadaju i fragmenti željezne naočaraste fibule (br. 18). Najzad, ovoj grupi mogli bi pripisati s dosta vjerovatnoće i dva od 6 kopalja iz ovog tumula (T. II, 6, 7); ova koplja i po obliku lista i usadnika i po karakterističnom presjeku lista imaju najbliže analogije u Ilijaku, tum. II, grob 1, Gosinji planini, tum. XXVI, grob 1, Rusanovićima, tum. XXXIX, grob 1 — u grobnim cjelinama koje se mogu datirati od kraja VIII do kraja VII vijeka.¹⁵

Prema tome, **druga faza sahranjivanja** u ovom tumulu pripadala bi približno uzeto VII vijeku; da li se radi o jednom ili više grobova, teško je reći.

Najveći dio ostalog materijala mogli bismo pripisati **trećoj fazi sahranjivanja** koja pada u nešto mlađe vrijeme. Mala fibula s izduženom trougaonom nogom i dugmetom (T. III, 27) je jedan veoma karakterističan tip, koji je u jugoistočnoj Bosni veoma čest upravo na prelazu iz VI u V vijek.¹⁶ Ovom periodu, ili bolje vremenu od polovice VI do kraja V vijeka moguće je pripisati i većinu drugih dijelova nakita: privjeske (T. III, 21—24, 29), avlike (T. III, 25, 26), narukvicu (T. I, 15), štitnik za vrh igle (T. I, 20), bronzani kolutić sa fibule (T. III, 28), a vjerovatno i perle (T. III, 30—32).¹⁷ Preostala četiri koplja iz ovog tumula (T. II, 8—11) imaju isto tako veći broj analogija u grobovima iz Štrbaca i sa glasinačkog područja, datiranim

u drugu polovicu i kraj VI, ili u V vijek.¹⁸ Okovi za donji kraj koplja i štitnici za vrh koplja (T. II, 12, 13), javljaju se u ovom području — kako zasad izgleda — takođe tek u ovo isto doba, tako da se može uzeti da pripadaju ovoj istoj fazi.¹⁹

I u ovom slučaju teško je odrediti da li se radi o jednom ili o više grobova; količina nakita, pa i kopalja ne znači u ovom pogledu ništa, jer se upravo u ovom periodu u jugoistočnoj Bosni može konstatovati izvjesno »pretrpavanje« grobova nakitom, a zabilježeni su slučajevi da se u jednom grobu nađe i po više kopalja.²⁰

Brus od pješčara (T. III, 14) bi podjednako mogao pripadati i drugoj i trećoj fazi sahranjivanja.

Od objekata koji nisu uvedeni u inventar vrijedi prije svega spomenuti bronzanu iglu (T. III, 39); ona vrlo vjerovatno pripada tumulu II i možda čini par s očuvanim štitnikom za vrh igle.

Što se tiče cjevčica od bronzane žice (»saltaleoni«) iz ovog tumula njih je praktično nemoguće bliže hronološki odrediti, jer se radi o nakitu koji se javlja na širokim prostranstvima i u veoma širokom vremenskom dijapazonu. Na glasinačkom području čest je i u grobovima bronzanog i u onim iz pojedinih faza željeznog doba. Možda bi se moglo uzeti, mada kao nepouzđano, da pomenutih 18 fragmenata užih cjevčica, izrađenih od tanje bronzane žice, pripadaju najstarijem, prvobitnom grobu ovog tumula, s obzirom na istovjetne primjerke iz Rudina na Ivan-polju, tum. I, grob 1, Mlađa, tum. XXIX, grob 1 i nekih drugih tumula jugoistočne Bosne.²¹

Potpuno izolovano stoji bronzana palica (T. III, 36) za koju na ovom području nema analogija. Radi se svakako o importu i mogla bi pripadati trećoj fazi sahranjivanja. Možda je u pitanju objekat sa sličnom namjenom i funkcijom kakvu su na glasinačkom području u toku VII vijeka imali bronzom okovani luksuzni brusovi — žezla.²²

*
*   *   *

Analizirajući materijal iz oba naša tumula mogli smo za gotovo svaki objekat naći veoma bliske analogije u brojnim grobovima istraživanim oko Štrbaca, zatim dalje prema sjeverozapadu oko Rogatice i najzad na Glasincu u užem smislu. Značajno je pri tom da se ne radi o podudarnosti jednog dijela pljevaljskog materijala s materijalom glasinačkog područja i jugoistočne Bosne, već da se taj materijal kao cjelina, u svim tipološkim pojedinostima, uklapa u ovaj kompleks. Od ne manje je važnost tio što se pljevaljski materijal na isti način veže i za materijal iz tumula u neposredno susjednim krajevima jugozapadne Srbije. Tako se male karičice (T. III, 33), za koje smo pretpostavili da su prilozii prvobitnog groba u našem tumulu II, sreću u grobovima ovog istog perioda (kasno bronzano doba — Br. D/Ha A) na nekropoli Mala Gradina u Staparima kod Užica. Nalazi koji bi pripadali ranim fazama željeznog doba (VIII, VII vijek) nisu naročito česti u dosad istraživanim lokalitetima jugozapadne Srbije, ali ono što je poznato (na pr. fibula tipa T. I, 16 iz Pilatovića) potpuno se uklapa u ovaj kompleks. Najzad brojni i bogati nalazi iz tumula sa grobovima koji pripadaju drugoj polovini VI i V vijeku iz Ražane, Krive Reke, Kremne, Godljeva, Višesave, Srednje Dobrinje i drugih lokaliteta jugozapadne Srbije²³ pružaju potpune analogije kako za

materijal iz Pljevalja, tako i za istovremeni materijal iz jugoistočne Bosne. Na taj način smo danas u stanju da ocrtamo, za period razvijenog željeznog doba (VI—V vijek), jedan kulturni kompleks sa centrom oko gornje Drine, koji zahvata, prema istoku, znatan dio sliva Zapadne Morave, a prema zapadu se pruža do planine Romanije. U čitavoj ovoj oblasti srećemo u ovo doba identične pojave i materijalne i duhovne kulture — oblici grobova i elementi pogrebnog ritusa su isti, a pokretni materijal (oružje, nakit, pa i keramika) pokazuje srodnost najvišeg stepena. Mislim da se stoga s pravom može uzeti da ovakav stepen kulturne unifikacije u čitavoj ovoj oblasti predstavlja u suštini izraz njenog političkog ujedinjavanja, formiranja, u ovo doba, jedne snažne i brojne plemenske organizacije čija se teritorija pruža od Zapadne Morave na istoku do Romanije na zapadu. Ta plemenska organizacija mogla bi da bude samo ona koju su nam izvori zabilježili pod imenom Autarijata.²⁴

NAPOMENE

¹ Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu (GZM) XXXIII/XXXIV, 1921—1922, str. 27—28.

² Č. Marković — D. Srejić, Gotovuša, Pljevlja, Ilirske humke starijeg gvozdenog doba, Arheološki pregled 6, Beograd 1964, str. 39.

³ K. Patsch, koji prvi pominje ovo iskopavanje (WMBH XII, 1912, S. 131), navodi na ovom lokalitetu dva velika tumula sa nazivima »Sadnov grob« i »Jakubov grob«.

⁴ up. Glasinac II, Tab. XXXIX, sl. 6—9.

⁵ Arheološki pregled 6, str. 39.

⁶ up. Glasinac II, str. 29, 33, 44.

⁷ GZM V, 1893, str. 735; Glasinac II, str. 9, T. IX.

⁸ up. Glasinac II, str. 12, T. XX.

⁹ up. Glasinac II, str. 32 i 40; Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne VI, Tuzla 1965, str. 70 i 72.

¹⁰ up. Glasinac II, str. 48, 49.

¹¹ up. Glasinac I, T. VI, 4, 5; T. XVII, 9; T. XXI, 7—10.

¹² up. Glasinac II, str. 26—27, 40.

¹³ up. Glasinac II, str. 40—41, T. XXII i XXIV.

¹⁴ up. Glasinac II, str. 34 i 45, T. VII, 11; XXIX, 9; T. XXXVI, 20.

¹⁵ up. Glasinac II, T. IV, 12, T. XX, 11, 12.

¹⁶ up. Glasinac II, str. 43, 50, T. XXXIII, 10 itd.

¹⁷ up. Glasinac II, str. 44 i dalje, s odgovarajućim ilustracijama (T. XI, 10, 12, 13; T. XXV, 15—17; T. XXXIV, 11, 13, 16, 18—21; T. XXXXI, 5, 18, 19.

¹⁸ up. Glasinac II, T. XXXV, 1, 2; GZM NS XIV, 1959, T. III, 1, 2.

¹⁹ Objekti ove vrste uopšte nisu naročito česti u grobovima »glasinačkog« područja. Navodimo grobove: Bandin Odžak, tum. IX, grob 1 ili 2 (GZM IV, 1892, str. 39, sl. 52), Hrastovača, tum. II, grob 1, 2 ili 3 (GZM IV, 1892, str. 7—8),

²⁰ up. GZM NS XVIII, 1963, str. 53.

Ilijak, tumulus I, grob 1 (GZM VI, 1894, str. 30).

²¹ up. GZM NS XVIII, 1963, str. 53.

²² up. Glasinac I, T. IV, 2; T. VI, 6—8; T. XIV, 8; T. XXX, 6.

²³ up. Glasinac II, str. 35.

²⁴ up. M. Garašanin, Iskopavanje u Ražani, Glasnik SAN V, 1, str. 197—198; M. i D. Garašanin, Neue Hügelgräberforschungen in Westserbien, Archaeologia Jugoslavica II, Beograd 1956, str. 14—18; za podatke o nepublikovanom materijalu nabrojanih lokaliteta zapadne Srbije, koji se čuvaju u Muzeju u Užicu, zahvalnost dugujem kolegi M. Zotoviću, kustosu tog muzeja.

²⁵ Ovo pitanje raspravio sam opširnije u radu »O izvorima za istoriju Autarijata«, Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja Akademije nauka i umjetnosti BiH, V, Sarajevo 1967. (u štampi).

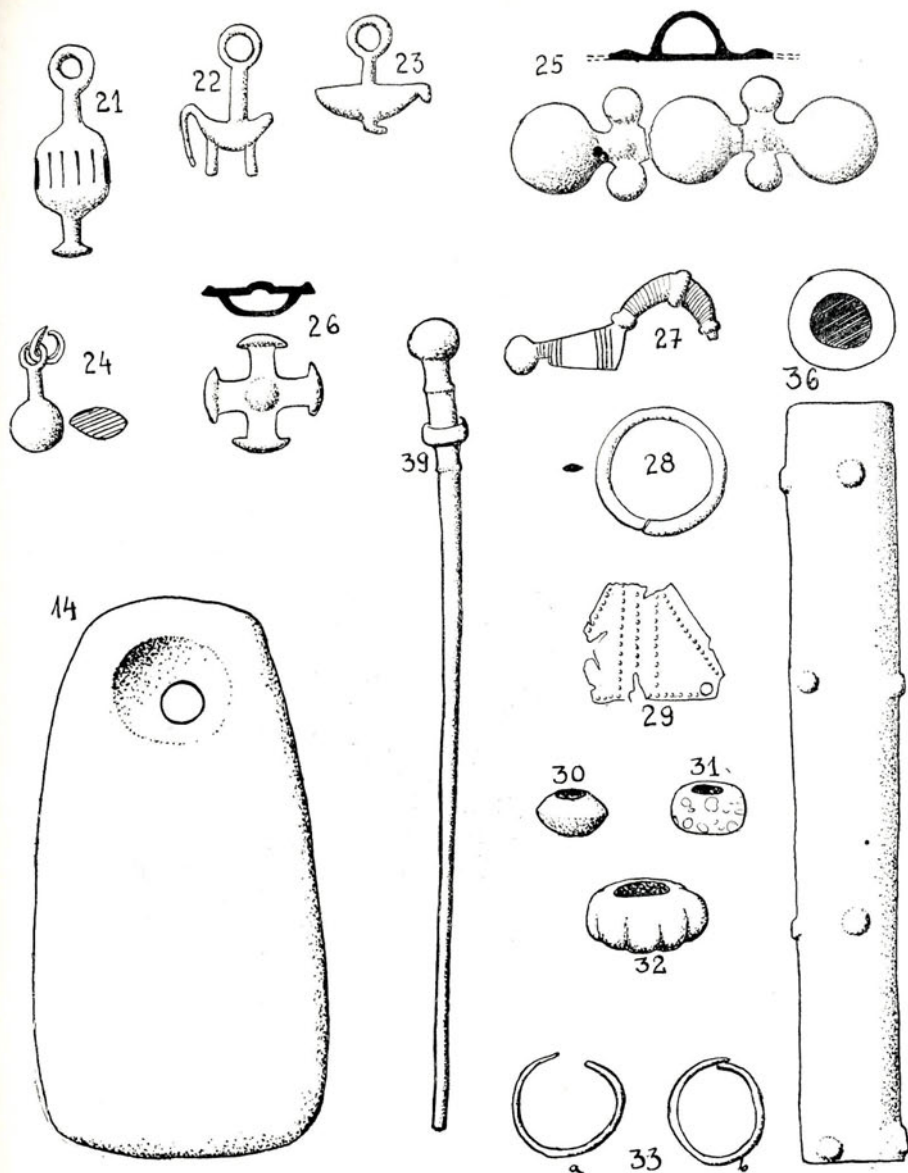

Tabla II

